

Latinae liberae reipublicae. Mai puțin știute și, deci, cu atât mai interesante vor apărea cititorului studiile de mică întindere închinete, unele, istoriei administrative, altele, istoriei militare a Imperiului, din numărul cărora nu mă pot dispensa de a cita fie și numai câteva: *Quattuorviri in colonie romane e in municipi retti da duoviri* (p. 99—178), *Duoviri aedilicia potestate, duoviri aediles, aediles duoviri* (p. 179—184), *Sul duovirato dei municipi italici* (p. 185—192), *Iscrizione municipale di Cuma* (p. 473—481), apoi *Sul diploma CII del Corpus* (p. 43—56), *Il papiro 1026 della Società Italiana e i diplomi militari romani* (p. 57—60) — modele de expunere sobră și de demonstrație riguroasă, pagini clasice ale genului.

Volumul II din *Scritti* cuprinde în cea mai mare parte contribuții închinete anticităților din regiunile de nord-est ale Italiei, Venezie și Istria, scrise și publicate de-a lungul anilor de profesorat petrecuți de autor la Trieste și mai târziu la Padova. În unele cazuri e vorba de interpretări de texte; cele mai multe studiază însă vestigii arheologice — de epocă romană și chiar preistorice.

O lucrare atât de cuprinzătoare ar fi fost anevoie de consultat fără ajutorul unor indici bine întocmiți. Asemenea indici analitici — de autori moderni, de autori antici, de inscripții și papiri, de persoane, locuri și materii — au fost întocmiți cu grijă de Silvio Panciera și Giuseppe Oddone, elevi ai sărbătoritului, cărora li se cuvine recunoștința noastră, așa cum se cuvine și Comitetului de inițiativă al unei opere care va fi, fără îndoială, salutată cu căldură de întreaga lume savantă.

D. M. Pippidi

GÉZA ALFÖLDY, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*. Mit einem Beitrag von András Mócsy. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 233 p. și 1 hartă.

Mijloacele de informare pentru Dalmația antică sînt textele, inscripțiile și ansamblul materialului arheologic. În monografia sa din 1877 G. Zippel a exploatat în primul rînd izvoarele literare. Autorul lucrării de față face un pas înainte și pune în valoare atât izvoarele literare cit și cele epigrafice, dar nu îmbrățișează ansamblul materialului arheologic, care este de o bogăție și varietate capabile să înfrîngă elanul multor cercetători. Se mai adaugă faptul că lipsește o hartă arheologică generală amănunțită și că publicațiile muzeelor regionale sînt greu accesibile istoricilor de peste hotare. Studiul structurii societății din Dalmația antică și a evoluției ei prezintă importanță pentru istoria generală a împărăției romane, pentru cercetarea genezei popoarelor sud-est-europene moderne și mai ales pentru cunoașterea mai amănunțită a romanizării și a urmelor lăsate de limba latină în toponimie sau în limbile albaneze, dalmată, slovenă și sîrbo-croată.

Autorul face mai întîi o analiză critică a izvoarelor literare și desprinde din ele concluziile necesare, apoi cercetează aproximativ 3870 de inscripții, cuprinzînd cam 7000 de nume de persoane, și pe baza originii lingvistice a acestor nume încearcă să localizeze diferitele grupuri etnice din Dalmația antică și să aducă precizuni cu privire la procesul romanizării lor. El începe cu localitățile din Albania și se îndreaptă treptat spre nord, de-a lungul litoralului, pînă la granița cu Italia, apoi trece în valea Savei și în Dalmația răsăriteană, urmînd într-o anumită măsură însuși drumul cuceririi romane. Spre deosebire de M. Pavan, care în lucrarea sa *Ricerche sulla provincia romana di Dalmazia* (Venezia, 1958) a rînduit localitățile dalmatine în ordine alfabetică și a trecut cu vederea legăturile dintre ele, G. Alföldy prezintă o expunere sistematică și clară, condusă după principiul desfășurării în spațiu și în timp a procesului istoric, dîndu-ne puțința să-l înțelegem în ansamblu. Rezultatele sale sînt prețioase și pline de sugestii, dar incomplete, deoarece autorul n-a cercetat materialul arheologic de toate categoriile.

O primă constatare este aceea că în Dalmația de sud se întâlnesc foarte mulți italici, pe cînd în interiorul provinciei apar aproape peste tot numai nume de autohtoni; prin urmare regiunile de coastă au fost supuse unei puternice colonizări dinspre Italia, pe cînd în ținuturile de la răsărit de munții Dinarici a stărut și s-a afirmat populația autohtonă. Dacă pentru Theodor Mommsen provincia Noricum era o țară în pragul Italiei (« ein Vorland Italiens »), putem spune despre coasta dalmatină că apărea ca o continuare a Italiei (*Italia uerius quam prouincia*), atît prin climatul ei mediteranean cît și prin rolul jucat în epoca imperială. În interiorul provinciei stăpinirea Romei a adus însă numai puține schimbări. În partea de nord, între Istria și riul Tedanius (Zrmanja) locuiau iapodii, o populație mixtă veneto-celto-iliră: în acest ținut de interferențe s-a dezvoltat mai tîrziu o limbă romanică cu altă structură decît limba română, și anume limba dalmată, dispărută în pragul secolului al XX-lea; ea a avut fără îndoială un substrat lingvistic complex și cu totul deosebit de cel de la baza limbii noastre. Același lucru poate fi spus și despre liburni, care locuiau pe litoral și în insule, din Istria pînă în dreptul orașului actual Zadar (Zara). Abia mai spre miazăzi și spre răsărit continua adevărata zonă iliră, unde influențele celtice și trace au pătruns mai greu: acolo nucleul îl formau dalmatii. În extremitatea de sud, la granița cu Albania de azi, erau infiltrațiuni tracice, iar romanizarea începuse mai curînd decît oriunde în Dalmația. Dacă ținem seama de faptul că elementele latine din albaneză se deosebesc de cele din română și converg spre Occident, avînd caractere mai arhaice decît acelea, ajutați și de dovada că în albaneză au stărut toponime de origine latină, avem motive să sprijinim teza autohtoniei albanezilor și să considerăm că influența latină s-a desfășurat aici încă din secolul al II-lea înainte erei noastre. În Dalmația de nord-est, în preajma Belgradului de azi, locuiau scordiscii, neam celtic, care au lăsat și ei urme în cultura și limba slavilor așezați mai tîrziu în aceste ținuturi.

După ce înfățișează și delimitează populațiile autohtone, autorul se ocupă pe larg cu romanizarea, analizînd materialul epigrafic în ordine geografică, pe localități. Partea aceasta constituie miezul lucrării și aduce multe precizii interesante. Cum am amintit mai sus, studiul romanizării va putea fi adîncit pe baza materialului arheologic în ansamblu, dar concluziile provizorii desprinse din cercetarea inscripțiilor sînt prețioase în etapa actuală a cercetărilor. Autorul a adoptat metoda lui András Mocsy, folosită în *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomanenkreigen* (Budapest, 1959). În lucrarea de față András Mocsy aduce în anexă (p. 212—226) o scurtă contribuție despre populația Dalmației din epoca tîrzie, îndeosebi a orașului Salona. Deși metoda are unele neajunsuri, deoarece inscripțiile sînt de multe ori sporadice și neconcludente, atît lucrarea despre populația din Panonia cît și cea despre populația din Dalmația sînt remarcabile și vrednice de luat în seamă.

H. Mihăescu

WOLFGANG KUNKEL, *Römische Rechtsgeschichte*, ed. a 4-a, Böhlau, Köln-Graz, 1964, 203 p.

Apărut în 1952, acest manual destinat învățămîntului, fără a înceta să fie o carte utilă pentru specialiști, a ajuns la a patra ediție. Lucrarea fiind deci bine cunoscută, vom semna aici numai îmbunătățirile și adaosurile ediției de față: paragraful despre Legea celor XII Tabule a fost lărgit pe baza cercetărilor recente de drept penal; s-a introdus un nou paragraf despre procedura penală publică la finele Republicii și în timpul Principatului; au primit adaosuri paragrafele despre esența jurisdicției, codificările de drept roman în regatele germanice și Digeste.

Această istorie izbește în primul rînd prin proporțiile ei reduse: 166 de pagini de expunere propriu-zisă, restul cuprinzînd prețioase indicații critice despre *izvoare* și *literatură*. Este un semn al vremii. Manualul însă își păstrează eficacitatea didactică, valoarea științifică și claritatea necesară grație puterii de sinteză a autorului și talentului de a selecta materialul. Expunerea este perio-